

ความพอเพียง : ฐานคิดการรักษามรดกทางวัฒนธรรมในภาคอีสาน
สู่การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน
Sufficiency Thinking: Principle of Conserving Cultural
Heritage of North-Eastern Region toward Sustainability
of Community Based Tourism

ณัฐจินิ ทองดี*

บทคัดย่อ

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวทางเลือกที่มีรากฐานมาจากแนวคิดของการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและแนวคิดของสิทธิมนุษยชน โดยคำนึงถึงความรับผิดชอบของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการรักษามรดกทางภูมิปัญญาและมรดกทางธรรมชาติอันเป็นต้นทุนของการจัดการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวโดยชุมชนนี้ได้ถูกกล่าวถึงอย่างมากในประเทศไทยปัจจุบัน โดยพิจารณาได้จากนโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวและแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชน พ.ศ. 2559-2563 ที่รัฐบาลนำมาเป็นแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยว ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานเป็นภูมิภาคที่มีความโดดเด่นในทรัพยากรที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ ประกอบกับมีพื้นที่ขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทยได้มีการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนขึ้นจำนวนหลายชุมชนในหลายจังหวัด และได้นำมรดกทางวัฒนธรรมมาเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยว ดังนั้นในการจะสร้างความยั่งยืนให้กับการท่องเที่ยวและการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของภาคอีสานไว้ให้คนรุ่นต่อไปได้นั้น จึงจำเป็นต้องอาศัยแนวคิดสำคัญแห่งความพอเพียง การเดินทางสายกลางตามหลักพุทธศาสนาตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ได้ทรงมอบไว้เป็นหลักคิดกับประชาชนชาวไทย

คำสำคัญ: ความพอเพียง, การท่องเที่ยวโดยชุมชน, มรดกทางวัฒนธรรม, ความยั่งยืน

*ปรัชญาคุณภีบัณฑิต (ปร.ด.) สาขาการจัดการมรดกทางสถาปัตยกรรมกับการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยศิลปากร (2550) ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำหลักสูตรดุริยางคศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

Abstract

Community Based Tourism (CBT) is one type of alternative tourism which is based on sustainable tourism and human rights concept. This community based tourism focus on tourist responsibility to social capital both of natural heritage based and cultural heritage based which is tourism management capital. At the present time, Thailand is concerned in developing community based tourism as evident in the nation's tourism policy and CBT the strategic plan year 2016-2020 of the government policy. North – eastern region of Thailand is diverse in terms of cultural diversity, identity, and its significance as a cultural heritage land. North - eastern region or E-san region is the geographically the biggest region in Thailand. As a result, this region has developed community based tourism in many areas and used cultural heritage as tourism capital and resource. Thus, trends of sustainability in tourism and conserving of cultural heritage for the next generation should be based on the middle path of Buddhism which is directly related to sufficiency philosophy of His Majesty King Bhumibol Adulyadej.

Keywords: Sufficiency, Community - Based Tourism, Cultural Heritage, Sustainability

บทนำ

แนวคิดของความพอเพียงนับได้ว่าเป็นของขวัญจากพ่อหลวงของแผ่นดินไทยที่มอบให้กับของประชาชนชาวไทยและชาวโลกมาเป็นเวลา 20 ปีแล้วนับตั้งแต่เกิดเหตุวิกฤตเศรษฐกิจต้มยำกุ้งขึ้นในประเทศไทย จากหนังสือ Sufficiency Thinking: Thailand's gift to an unsustainable world ของ ศาสตราจารย์ ดร.เกลย์ ซี เอเวอร์รี่ และ ศาสตราจารย์ ดร.ฮาราลด์ เบิร์กสไตเนอร์ เป็นบรรณาธิการและมีการตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ ครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2559 (www.technologychaoban.com) หลักการสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อยู่บนฐานคิด 3 ประการคือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และความมีภูมิคุ้มกัน ผสมผสานกับการดำเนินการใน 2 เงื่อนไข คือ ฐานของความรู้ และความมีคุณธรรมของผู้ปฏิบัติ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544) ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวว่าหมายถึงการเดินทางเพื่อผ่อนคลายเครียด แสวงหาประสบการณ์แปลกใหม่ โดยมีเงื่อนไขว่าการเดินทางนั้นจะต้องเป็นการเดินทางชั่วคราว ผู้เดินทางต้องไม่ถูกบังคับให้เดินทาง ซึ่งสอดคล้องกับความหมายขององค์การสหประชาชาติที่กำหนดความหมายของการท่องเที่ยว

ในการประชุมว่าด้วยการเดินทางและท่องเที่ยว ณ กรุงโรม ว่า “การท่องเที่ยว” หมายถึง กิจกรรมที่มีเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องอยู่ 3 ประการ คือ เป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ และเป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ตาม ที่มีค่าใช้จ่ายเพื่อประกอบอาชีพ (นิศา ชัชกุล, 2550 : 1-5)

ปัจจุบันอุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญในมิติเศรษฐกิจ มิติสังคมและวัฒนธรรมและมีการเมือง การปกครอง และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่างไรก็ตาม ที่ผ่านการท่องเที่ยวได้สร้างผลกระทบต่อทรัพยากรทางธรรมชาติ วัฒนธรรม ตลอดจนวิถีชีวิตของคนในสังคมอยู่มาก ตลอดจนพฤติกรรมนักท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวในปัจจุบันก็เปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากหลายปัจจัย อาทิ เทคโนโลยี โครงสร้างทางเศรษฐกิจ และสังคม ระบบการศึกษา ทำให้นักท่องเที่ยวหันมาให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยวและชุมชนท่องเที่ยวมากขึ้น ในปัจจุบันอุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวมากมาย อาทิ การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism) การท่องเที่ยวงานวัฒนธรรมและประเพณี (Cultural and Traditional Tourism) การท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตชนบท (Rural Tourism/Village Tourism) การท่องเที่ยวเชิงกีฬา (Sport Tourism) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางวัฒนธรรม (Cultural Health Tourism) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) การท่องเที่ยวเชิงเกษตรและฟาร์ม (Agro tourism / Farm Tourism) รวมไปถึงรูปแบบการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและสิทธิของชุมชนและทรัพยากรชุมชน คือ การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2558)

ในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมาการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism Management) หรือ CBT เข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการมีความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการกับทรัพยากรและมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชนตนเอง นอกจากการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมแล้วนั้น CBT ยังเป็นรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับความเชื่อมโยงของสังคม และพัฒนาศักยภาพของทุนมนุษย์ในชุมชน ตลอดจนเป็นการท่องเที่ยวที่ถูกลดหวังให้เป็นระบบการจัดการการท่องเที่ยวที่จะนำมาสู่การท่องเที่ยวในชุมชนอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังถูกวางให้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาหลายด้านของชุมชน หลายประเทศได้ดำเนินการระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน รวมถึงประเทศไทยมามากในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2557) ได้อธิบายของค์ประกอบของการท่องเที่ยวโดยชุมชนไว้ 4 ด้าน คือ 1) ด้านทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรม 2) ด้านองค์กรชุมชน 3) ด้านการจัดการ และ 4) ด้านการเรียนรู้

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของประเทศไทย เป็นภูมิภาคที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 20 จังหวัด นอกจากนี้ภาคอีสานยังมีความโดดเด่นมากในเรื่องของทรัพยากรทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่สะท้อนความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นอีสาน และในภาคอีสานก็มีการส่งเสริมและพัฒนาให้เกิดการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนขึ้นในหลายพื้นที่ ซึ่งในทุกพื้นที่ต่างอาศัยทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมในการเป็นทรัพยากรในการจัดการท่องเที่ยว ดังนั้นหากชุมชนที่จัดการการท่องเที่ยวไม่ให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาและวางแผนมรดกทางวัฒนธรรมที่นำมาสู่การท่องเที่ยวแล้วนั้น ในอนาคตมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้จะสูญสลาย เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของการท่องเที่ยว และจะนำไปสู่ความไม่ยั่งยืนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้อีกด้วย ดังนั้นในการที่ชุมชนจะรักษาไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมและการสร้างความยั่งยืนให้กับภูมิภาคได้นั้น ชุมชนจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนแบบคุ้มค่าพอดี พอเพียง และพอประมาณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมในการเป็นทุนทางการท่องเที่ยว หลักของความพอเพียงของพ่อหลวงของปวงชนชาวไทย รัชกาลที่ 9 จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะเป็นเครื่องมือสำคัญประการหนึ่งที่จะนำพาซึ่งความยั่งยืนและประโยชน์ระยะยาวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน

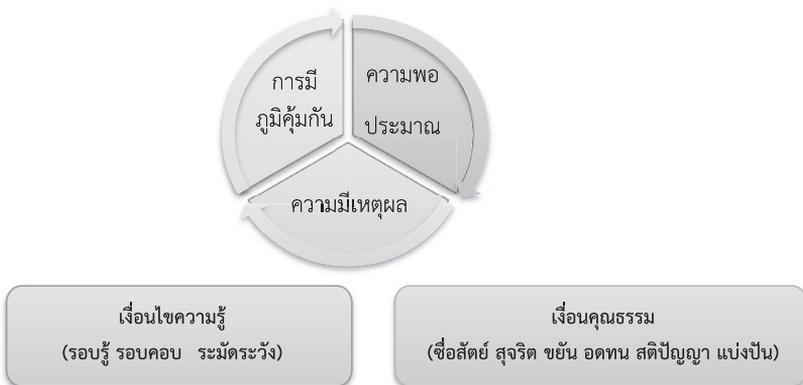
แนวคิดของความพอเพียง

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ได้รับสั่งถึงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2517 แต่เป็นที่รู้จักอย่างมากในการนำมาเป็นแนวทางการนำพาประเทศไทยให้ข้ามพ้นวิกฤตเศรษฐกิจครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นเมื่อปี 2540 หรือ “วิกฤตต้มยำกุ้ง” จนหลายภาคส่วนน้อมนำหลักปรัชญานี้ไปเป็นแนวทางปฏิบัติ และนำไปประยุกต์ใช้อย่างแพร่หลาย ทั้งในภาคเกษตรกรรม ธุรกิจ การจัดการทางเศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม และสถานศึกษา รวมถึงการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้วย

หลักการสำคัญของ “เศรษฐกิจพอเพียง” มีความหมายคล้ายกับทางพระพุทธศาสนา คือ “การเดินทางสายกลาง” การมีความพอเพียง ซึ่งหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน (www.eto.kku.ac.th เข้าถึงเมื่อ 28 มิถุนายน 2560) โดยให้ความสำคัญ กับการสร้างภูมิคุ้มกันในการจะดำเนินการหรือพัฒนาสิ่งต่างๆ และให้อาศัยความรู้ ความรอบคอบ นำองค์ความรู้มาใช้ในการวางแผนดำเนินการ และจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา

และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี สำหรับความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงทางการท่องเที่ยว คือ การคิดและวางแผน ตลอดจนการใช้ทรัพยากรทางการท่องเที่ยว คือ ทู่นทางวัฒนธรรมและชนชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับคนในชุมชนอย่างยั่งยืนและเกิดประโยชน์สูงสุด และยาวนานที่สุด (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.2560)

จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา ในฐานะประธานกรรมการมูลนิธิมั่นพัฒนา (<http://www.matichon.co.th> เข้าถึงเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2559) ได้กล่าวถึงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเปรียบเทียบ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” เหมือน “เสาชิม้” “พระองค์รับสั่งว่า บ้านเรือน ถ้าจะให้มั่นคงต้องมีเสาชิม้ แต่เสาชิม้ อยู่ได้ดิน เพราะฉะนั้น ไม่มีใครเห็น จะล้มเกี่ยวกับบทบาทของเสาชิม้ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็เหมือนเสาชิม้ ที่เป็นรากฐานแห่งความมั่นคง แต่มองไม่เห็น ถ้าพื้นฐานคนไม่มีความอยู่ดีกินดีตามอัธยาศัยแล้ว ไปสร้างอะไรที่ใหญ่โตบนสิ่งที่ไม่มีความมั่นคง จะล้มลงง่าย” โดยมีหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมี 3 ข้อคือ พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน บวก 2 เงื่อนไข คือ ความรู้คู่คุณธรรม สิ่งที่จะมาลดความเสี่ยง ทำให้รากฐานมั่นคง ไม่ล้มลงง่าย คือ การมีความคิดแบบพอเพียง ไม่โลภ และมีความรู้คู่คุณธรรม ความรู้แบ่งได้เป็น 3 อย่างคือ 1) ความรู้ของชาวบ้าน หรือปราชญ์ชาวบ้าน 2) ความรู้จากศาสตร์พระราชา ตามโครงการพระราชดำริต่างๆ หรือตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3) ความรู้ใหม่ๆ ซึ่งเราไม่ปฏิเสธที่จะใ้รู้ และอีกสิ่งที่ขาดไม่ได้คือ ผู้นำที่มีคุณธรรม ถ้ามีครบทั้งหมดนี้ จะประสบความสำเร็จในการพัฒนาที่ยั่งยืน”

ภาพที่ 1 หลักการของความพอเพียง

นอกจากนี้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้รับการยอมรับจากองค์กรระดับนานาชาติ โดยเมื่อปี พ.ศ.2549 “สหประชาชาติ” (UN) โดย นายโคฟี อันนัน ในฐานะเลขาธิการสหประชาชาติ ได้ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม โดยกล่าวในโอกาสทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลว่า “หากการพัฒนาคน หมายถึงการให้ความสำคัญประชาชนเป็นลำดับแรก ไม่มีสิ่งอื่นใดแล้วที่ยิ่งใหญ่ไปกว่า การพัฒนาคน ภายใต้นโยบายการพัฒนาคนขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ได้ ทรงอุทิศพระวรกาย ทรงงาน โดยไม่รู้ลี้กเหน็ดเหนื่อย ไม่เลือกเชื้อชาติ วรรณะ และศาสนา ทรงเป็นพระมหากษัตริย์นักพัฒนา ด้วยพระปรีชาสามารถในการเป็นนักคิดของพระองค์ ทำให้นานาประเทศตื่นตัวภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง การเดินสายกลาง รางวัลความสำเร็จ สูงสุดครั้งนี้ เป็นการจุดประกายแนวคิดการพัฒนาแบบใหม่สู่นานาชาติ”

(<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=18625&Cr=Thai&Cr1> เข้าถึงเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2560)

มรดกทางวัฒนธรรมอีสาน

มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) มาจากคำสำคัญ คือ คำว่า “มรดก” กับคำว่า “วัฒนธรรม” ความหมายของคำว่า “มรดก” คือ “สิ่งสำคัญซึ่งตกทอดมาจาก บรรพบุรุษหรือคนในอดีต ส่งผ่านมายังคนอีกรุ่นในปัจจุบันและส่งต่อไปยังอนาคตได้” ส่วนคำว่า “วัฒนธรรม” ตาม พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้นิยาม ความหมายของวัฒนธรรม ไว้ 4 นัย ดังนี้คือ 1) สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ 2) วิถีชีวิตของหมู่คณะ 3) ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีของประชาชน 4) พฤติกรรมและ สิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน ดังนั้น คำว่า “วัฒนธรรม” จึงหมายถึง สิ่งดั้งเดิมอันเกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ ได้สร้าง พัฒนาและสะสม แสดงออกในรูปแบบของ วิถีความเป็นอยู่ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ที่แสดงออกให้เห็นถึงความเป็นอารยะของมนุษย์” ดังนั้น คำว่า “มรดกทางวัฒนธรรม” จึงหมายถึง สิ่งดั้งเดิมอันเกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของมนุษย์ ที่ได้สร้างสรรค์ พัฒนาและสะสม แสดงออกในรูปแบบของ วิถีความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ที่แสดงออกให้เห็นถึงความเป็นอารยะของมนุษย์ ซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์แตกต่างกันไปตามท้องถิ่น และส่งทอดสิ่งเหล่านี้ มาให้กับคนรุ่นปัจจุบันและคนรุ่นต่อไปในอนาคต” โดยสามารถแบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Heritage) หรือสัมผัสได้ทางกายภาพ เช่น อาคาร เรือพื้นถิ่น โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี เมืองประวัติศาสตร์ กลุ่มอาคาร ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม สวนพฤกษศาสตร์ วัด งานศิลปกรรม การก่อสร้าง ตลอดจนวัตถุต่างๆ ที่มองเห็นและสัมผัสได้ ที่สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยว

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Heritage) หรือสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่าและสัมผัสไม่ได้ อาทิ เสียงดนตรี นาฏศิลป์ ศิลปะการแสดง การฟ้อนรำ การเดินรำ วรรณกรรม บทละคร ภาษา ความรู้ ห้องสมุด หอจดหมายเหตุ ภูมิปัญญา ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม และประเพณีต่างๆ

สำหรับภาคอีสานของประเทศไทย ซึ่งเป็นภาคที่มีความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรมที่คงความเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ ทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ กระจายอยู่ทั่วภูมิภาค ทั้งนี้เนื่องจากภาคอีสานมีอาณาเขตใกล้เคียงกับประเทศเพื่อนบ้าน อาทิ ลาว และกัมพูชา รวมไปถึงประเทศเวียดนาม ทำให้มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ก่อให้เกิดมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่โดดเด่น และหลากหลายเช่นกัน ความโดดเด่นของมรดกทางวัฒนธรรมของภาคอีสานสามารถแบ่งออกได้ 3 ประเภท ได้แก่ 1. มรดกทางวัฒนธรรมด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ กลุ่มชาติพันธุ์ 2. มรดกทางวัฒนธรรมประเพณี และ 3. มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ โดยอิทธิพลของวัฒนธรรมอื่นที่สะท้อนให้เห็นในมรดกทางวัฒนธรรมอีสานสู่การท่องเที่ยวที่ชัดเจน ได้แก่ วัฒนธรรมเขมร วัฒนธรรมลาว วัฒนธรรมเวียดนาม ทำให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ อาทิ ปราสาทหินพิมาย ปราสาทหินพนมรุ้ง ในเขตอีสานใต้ พระธาตุพนม และพระธาตุที่สำคัญต่าง ๆ ซึ่งมีมากในอีสานเหนือ หมู่บ้านวัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์ไท ไทดำ กูย และส่วย รวมถึงประเพณีที่สำคัญที่สะท้อนเอกลักษณ์ความเป็นคนอีสาน

จากการวิจัยเรื่อง การยกระดับขีดความสามารถทางการแข่งขันและกลไกการจัดการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ชี มูลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย (ณัฐินี ทองดี และคณะ, 2559) ได้ศึกษา มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนท่องเที่ยวจำนวน 20 แห่งในภาคอีสาน สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

ตารางที่ 1 มรดกทางวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคอีสาน

ชุมชนท่องเที่ยว	การวิเคราะห์มรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรการท่องเที่ยวชุมชน	ภาพลักษณ์ความทันสมัยของชุมชน	แบรนด์ท่องเที่ยวโดยชุมชน
อารยธรรมอีสานใต้			
1. การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านโคกเมือง จังหวัดบุรีรัมย์	<ul style="list-style-type: none"> - เส้นทางอารยธรรมขอม (พนมรุ้ง เมืองคำ) วัฒนธรรมอีสานใต้ - ข้าวหอมมะลิดินภูเขาไฟ - ทอเสื่อกลายปราสาทเมืองคำ - ปราสาทเมืองคำ/ปราสาทท่ายี่ - ปราสาทพนมรุ้ง - ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง - ข้าวภูเขาไฟ - สินค้า OTOP 	ชุมชนท่องเที่ยวสองปราสาทหิน ถิ่นข้าวภูเขาไฟ	พนมรุ้ง เขาปลายบัด ปราสาทเมืองคำ ศูนย์เรียนรู้ ผ้าไหมสวย ถิ่นภูเขาไฟ 6 ลูก
2. การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านท่าสว่าง จังหวัดสุรินทร์	<ul style="list-style-type: none"> - หัตถกรรมการทอผ้าแบบยกทองโบราณแบบราชสำนัก (1416 ตะกอก) - หัตถกรรมการทอผ้าพื้นบ้านสุรินทร์ - วัฒนธรรมการเป็นอยู่แบบชุมชนเขมร (พระพุทธรูป ใช้ศิลปะแบบขอมโบราณ) - ศูนย์จำหน่ายผ้าไหมทั้งจังหวัดสุรินทร์ - แหล่งเรียนรู้ การอ้อม การสาว การทอ และการเลี้ยงไหม 	ชุมชนท่องเที่ยว งานหัตถกรรมไหม ที่ผาน ภูมิปัญญา ผ้าไหมยกทอง ราชสำนักและผ้าไหมท้องถิ่น	อสังการผ้าไหม พระพุทธรูปไม้ ล้าค่า
3. การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านอาดี จังหวัดสุรินทร์	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นหมู่บ้านที่อนุรักษ์วัฒนธรรมชาวกูย - พักผ่อนย้อนตำนาน สัมผัสวิถีชีวิตกับอารยธรรมชุมชน - ชาติพันธุ์ ที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวกูย - ฐานความรู้สำหรับนักท่องเที่ยว - พิธีการเช่น ไหว้ปู่ตา (มีบรรยายในการเช่นไหว้) - ฐานย้อมสีด้วยสีธรรมชาติ - ฐานบ้านโบราณว่านเปลาะหอม - ฐานเลี้ยงไหมครบวงจร - ล้าแกลมอ แกลลอ - พิธีบายศรีสู่ขวัญให้กับคณะผู้มาเยือน 	ชุมชนท่องเที่ยว กลุ่มชาติพันธุ์ และวิถีชาวกูย	กลุ่มชาติพันธุ์ ชาวกูย คูผ้าไหม ย้อมมะเกลือ วัฒนธรรม ร้าแกลมอ

ชุมชนท่องเที่ยว	การวิเคราะห์มรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรการท่องเที่ยวชุมชน	ภาพลักษณ์ตามทัศนะของชุมชน	แบรนด์ท่องเที่ยวโดยชุมชน
4. การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านบุญไทร จังหวัด นครราชสีมา	<ul style="list-style-type: none"> - ร่องแพ เป็นร่องน้ำ ภูเขา อากาศ - มีศูนย์เรียนรู้ และสมุนไพรพื้นบ้าน - มีเห็ดหอมและผลไม้มีนานาพันธุ์ - มีกลุ่มเบญจมาศ (มีการจัดงานประจำปี) - อาหารปลอดสารพิษ - จุดชมวิว เขาสลักได - มีผาเก็บตะวัน น้ำตกสวนหอม - สัตว์ป่า กระต๊อง เขาแผงม้า - มีสวนองุ่น-นั่งรถอีแต๊กชมวิถีชีวิต 	ชุมชนท่องเที่ยววิถีเกษตร และเชิงนิเวศ เพื่อการพักผ่อนสุขภาพ	ไอโซนอันดับ 7 เห็ดหอมบ้านบุญไทร โฮมสเตย์ที่ตั้งไกล ประทับใจผู้มาเยือน
5. การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านผานูคา จังหวัด นครราชสีมา	<ul style="list-style-type: none"> - เอกลักษณ์คือ เพลงโคราช เพลงพื้นบ้าน - มีกิจกรรมเดินป่าผจญภัย ชมภูมิทัศน์ที่ผานูคา - เยี่ยมชมสวนเศรษฐกิจพอเพียง มีบ่อเลี้ยงปลา ปลูกผัก ผลไม้พืชผักสวนครัว และสวนสมุนไพรเพื่อสุขภาพ - เยี่ยมชมวิถีชีวิต อาชีพหลักของชาวบ้าน คือการทำเกษตร ทำนาข้าว ไร่ อ้อย ข้าวโพด และมันสำปะหลัง - ของที่ระลึก คัมเบลหินและหมอนสมุนไพรเพื่อสุขภาพ - กิจกรรมต้อนรับนักท่องเที่ยวที่ไปพัก - มีกิจกรรมต้อนรับ ฟังสอนร้องเพลงโคราชและสร้างเสริมสุขภาพด้วยเอโรบิก โยคะหินฝึกสมาธิ - นวดหินร้อนหินเย็น ออกกำลังกายด้วยกิจกรรมพื้นที่หิน 	ชุมชนท่องเที่ยวเชิงผจญภัย และการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ	เพลงโคราช นวดหินเย็นหินร้อน ภูเขาแดนลาว
6. การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านสุขสมบูรณ์ จังหวัด นครราชสีมา	<ul style="list-style-type: none"> - ไอโซนอันดับ 7 ของโลก, มีหลวงพ่อกุณองค์ใหญ่, ทำบายศรี - ทิวทัศน์สวยงาม, มีผาเก็บตะวัน, อ่างเก็บน้ำ - มีการทำเกษตร, ผักสลัด, เบญจมาศ, เห็ดหอม, แหนมเห็ด, แก่นตะวัน - มีกิจกรรมพาเที่ยว โดยการพาขี่มาชมเมือง 	ชุมชนท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้วิถีธรรมชาติและเกษตรท้องถิ่น	ธรรมชาติ พุทธนาม มีแหนมเห็ด

ชุมชนท่องเที่ยว	การวิเคราะห์มรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรการท่องเที่ยวชุมชน	ภาพลักษณ์ตามทัศนะของชุมชน	แบรนด์ท่องเที่ยวโดยชุมชน
7. การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านหนองไข้เหี้ย จังหวัด นครราชสีมา	<ul style="list-style-type: none"> - วิถีคนโคราช - การทอดผ้าไหม - ปรางค์สีดา - กลุ่มอาชีพ - เกษตรในพื้นที่ดินเค็ม - ประเพณีแห่ช้างบ่อไก่อ่แก้ว - บ่อไก่อ่แก้ว 	ชุมชนท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้วิถีชีวิตและเกษตรในพื้นที่ราบสูงโคราช	ไก่อ่แก้วเพราะคนคนงามเพราะแต่งดินแดนนางสีดา
8. การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านธารปราสาท จังหวัด นครราชสีมา	<ul style="list-style-type: none"> - แหล่งโบราณคดีบ้านธารปราสาท - กลุ่มหัตถกรรม - ล้ำธารปราสาทลำน้ำศักดิ์สิทธิ์ - รถอีแต่นำเที่ยว - พานักท่องเที่ยวทำนา ตามฤดูกาล - ความมีน้ำใจ อธิยาชัย ไมตรี - มีศาลปู่ตา ดันมะขามยักษ์ 9 คนโอบ - มีเรืออีโปง (เรือพาย) - มีทะเลเกลือล้านปี 	ชุมชนท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์และวิถีชาวนา	เที่ยวถิ่นอารยธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์ได้อาบน้ำศักดิ์สิทธิ์ 1 ใน 9 สายของประเทศ อาบแล้วอายุยืน 3 ปี ฟังวงมโหรีที่บ้านปราสาท
อีสานตะวันออกเฉียง			
9. การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านปะอ่าว จังหวัด อุบลราชธานี	<ul style="list-style-type: none"> - แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น มีวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม - หมู่บ้านแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เชื่อมโยงสินค้า OTOP - การหล่อหัตถกรรมทองเหลืองโบราณปะอ่าว 1 เดียวของไทย - ป่าท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ สวนสัตว์เปิด - ศูนย์ O-Top เถลิงพระเกียรติ 80 พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว - วัฒนธรรมพื้นบ้าน ฮีต 12 ครอง 14 - กิจกรรมการแสดง การรำกลองคຸ້ມ - ศูนย์เฉลิมราช พิพิธภัณฑสถานในวัด 	ชุมชนท่องเที่ยวงานหัตถกรรมทองเหลืองโบราณและวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นชาวอุบล	การหล่อทองเหลืองโบราณ หนึ่งเดียวในโลก

ชุมชนท่องเที่ยว	การวิเคราะห์มรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรการท่องเที่ยวชุมชน	ภาพลักษณ์ตามทัศนะของชุมชน	แบรนด์ท่องเที่ยวโดยชุมชน
10. การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านปลาล้าว จังหวัดอำนาจเจริญ	<ul style="list-style-type: none"> - ภูมิปัญญาการแสดงหมอลำ - อาหารท้องถิ่น - วิถีชีวิตเกษตร 	<p>ชุมชนท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และสัมผัสวัฒนธรรมการแสดงหมอลำอีสาน</p>	<p>ชุมชนท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และสัมผัสวัฒนธรรมการแสดงหมอลำอีสาน</p>
11. การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู	<ul style="list-style-type: none"> - วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวภูไท - เกษตรผสมผสาน และเกษตรพอเพียง 	<p>ชุมชนท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ "วัฒนธรรมชนเผ่าภูไท ในวิถีเศรษฐกิจพอเพียง"</p>	<p>ชุมชนท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ "วัฒนธรรมชนเผ่าภูไท ในวิถีเศรษฐกิจพอเพียง"</p>
อีสานเหนือ			
12. การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี	<ul style="list-style-type: none"> - หลุมขุดค้นหลุมศพ 5,000 ปี - บ้านโบราณรูปแบบที่อยู่อาศัยของชนพื้นเมืองสมัยโบราณบ้านกาพนวน - รูปแบบการแต่งกายเสื้อชาวพนวนพื้นเมือง โดยใช้ผ้าฝ้าย 100% ใช้ครามเป็นสีย้อม - อุโบสถรูปดอกบัว หนึ่งเดียวในประเทศไทย (รอดกแต่ง) ที่วัดสันติวนาราม - ไหโบราณวาดลายกันหอย - ฤดูกาลท่องเที่ยวของมรดกโลกที่เป็นไฮไลท์จะอยู่ในช่วง สัปดาห์ที่ 2 ของเดือนกุมภาพันธ์ ของทุกปี 	<p>ชุมชนท่องเที่ยวแหล่งมรดกโลกทางโบราณคดีและวิถีชีวิตท้องถิ่น</p>	<p>ชุมชนท่องเที่ยวแหล่งมรดกโลกทางโบราณคดีและวิถีชีวิตท้องถิ่น</p>

ชุมชนท่องเที่ยว	การวิเคราะห์มรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรการท่องเที่ยวชุมชน	ภาพลักษณ์ตามทัศนะของชุมชน	แบรนด์ท่องเที่ยวโดยชุมชน
13. การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านปลาบ่า จังหวัดเลย	<ul style="list-style-type: none"> - ปลาบ่า อ้อมกอดของธรรมชาติ - อากาศที่หนาวที่สุดในสยาม (มีน้ำค้างแข็ง) - มีธรรมชาติที่สวยงาม ป่าไม้ น้ำตก สวนรุกขชาติกุแปก - มีชุมชนเข้มแข็ง มีพื้นที่ที่เป็นภูเขา สลับซับซ้อน ทำการเกษตรที่แปลก - มีวัฒนธรรมประเพณีที่แปลก และหลากหลาย - กลุ่มอาชีพมีผลิตภัณฑ์ ชุมชนที่แปลก และหลากหลาย - มีดอกไม้บานาพันธุ์ที่สวยงาม เส้นทางท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และผจญภัย - ดอกกุหลาบพันปี สีขาว แดง ชมพู 	ชุมชนท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ เกษตรที่สูงและวิถีธรรมชาติ	ปลาบ่า...วิถีชีวิตในอ้อมกอดธรรมชาติ
14. การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านป่าหนาด จังหวัดเลย	<ul style="list-style-type: none"> - ดินแดน 3 วัฒนธรรม เลิศล้ำภูเขาแก้ว เปร็ดแพรวผ้าทอมือ เลื่องลือเกษตรอินทรีย์ - ดินแดน 3 วัฒนธรรม วัฒนธรรมคนไทคำแห่งเดียวในภาคอีสาน ประเพณีอาหาร กลุ่มอาหาร การแต่งงาน - การเลี้ยงหอยเจ้าบ้าน - งานคุ้มโฮมปิ่น้องไต่ ประจำปี รวมคนไทยคำทุกจังหวัดทั่วไทย - เอกสิทธิ์การแต่งกาย - ผ้าลายนางหาญ , ผ้าลายแดง โม , กระดุมเสื้อชาย หลิ่ง - เอกสิทธิ์การพูด , ภาษาเขียน , ปราชญ์ชาวบ้าน - โฮมสเตย์ 	ชุมชนท่องเที่ยวชาติพันธุ์ไทยคำ	เอือนอ้อเอ้ม

ชุมชนท่องเที่ยว	การวิเคราะห์มรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรการท่องเที่ยวชุมชน	ภาพลักษณ์ตามทัศนะของชุมชน	แบรนด์ท่องเที่ยวโดยชุมชน
15. การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านนาอ้อ จังหวัดเลย	-พิพิธภัณฑ์ วัดศรีจันทร์ -วัดถ้ำผาปู่ -กลุ่มจักสาน กลุ่มอาชีพ -วัดห้วยห้า -ลานวัฒนธรรมประเพณีบุญข้าวจ้ ซิมข้าวแดงกา เว้าภาษาเลย (เริ่มตั้งแต่วันที่ 22-26 มกราคม ของทุกๆ ปี)	ชุมชนท่องเที่ยว "วิถี...เลย" และการเรียนรู้กลุ่มอาชีพ	เลยมา.....นาอ้อ
16. การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านศรีภาย จังหวัดหนองคาย	- ที่พักศึกษา เที่ยวเชิงเกษตร วัฒนธรรม ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง อยู่กับชุมชน ภูมิวิถีชีวิตการทำนา การทำมาหากินแบบคนอีสาน - การเที่ยวตามฤดูกาล ถ้ำหนาว จะมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมหาด - ซิม OTOP ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปรรูป มะพร้าวแก้ว แปรรูปกล้วยแปรรูปปลาร้า ปลาร้าสับ กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง - ล่องเรือชมวิวทิวทัศน์ของแม่น้ำโขง และวิถีชีวิตของหมู่บ้านตรงข้าม - แลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ใกล้เคียง ส.ป.ป.ลาว ใกล้เคียงเมืองหลวงเวียงจันทน์ - เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงของชาวบ้าน 30 ครัวเรือน ทำครบวงจร ทำน้ำหมักปุ๋ยธรรมชาติ ปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด	ชุมชนท่องเที่ยว วิถีวัฒนธรรมลำน้ำโขง "วิถี..ฝั่งโขง"	ชุมชนท่องเที่ยววิถีวัฒนธรรมลำน้ำโขง "วิถี..ฝั่งโขง"

ชุมชนท่องเที่ยว	การวิเคราะห์มรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรการท่องเที่ยวชุมชน	ภาพลักษณ์ตามทัศนะของชุมชน	แบรนด์ท่องเที่ยวโดยชุมชน
อีสานตอนกลาง			
17. การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านกู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด	<ul style="list-style-type: none"> - แหล่งอารยธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ ที่มีชุมชนโบราณคูน้ำคันดิน ถนน ทำนบกั้นน้ำ แหล่งเกลือ แหล่งถลุงเหล็ก สระน้ำ ปรากฏอยู่ 3 หลังในชุมชน - ข้าวหอมมะลิ มีชื่อระดับภูมิภาคของโลก - มัคคุเทศก์น้อยนำเที่ยว กู่กาสิงห์ - มีฐานการเรียนรู้อย่างหลากหลาย, โบราณสถาน, สวนเกษตร, วรรณกรรม, ละครกระชาย, พิพิธภัณฑ 	<p>ชุมชนท่องเที่ยววิถีเกษตรชาวทุ่งกุลาร้องไห้ แหล่งเรียนรู้พันธุ์ข้าวหอมมะลิและเส้นทางอารยธรรมขอม</p>	<p>สัมผัสข้าวหอมมะลิวิถีชีวิตคนทุ่งกุลาร้องไห้</p>
18. การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านฟ้าหยาด จังหวัดยโสธร	<ul style="list-style-type: none"> - มาลัยข้าวดอก, พิพิธภัณฑมาลัยข้าวดอก หนึ่งในเดียวในประเทศไทย - รอยพระพุทธรบาท ยโสธร, มีพระพุทธรูปหยกขาวที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย - ธรรมชาติลำน้ำชี (ปลาแม่น้ำอร่อยมาก) - หลักเมืองของบ้านฟ้าหยาด 	<p>ชุมชนท่องเที่ยวภูมิปัญญาท้องถิ่นประเพณีมาลัยข้าวดอก</p>	<p>มาลัยข้าวดอกหนึ่งในเดียวในโลก</p>
19. การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านห้องแซง จังหวัดยโสธร	<ul style="list-style-type: none"> - ภาษากูไท - การแต่งกายผ้าคราม - วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของกลุ่มกูไท - มีผ้ามัดหมี่ 	<p>ชุมชนท่องเที่ยว "ชาติพันธุ์วัฒนธรรมกูไท"</p>	<p>ข้าวหอมมะลิขาวสวย ห้วยลิงโจนน้ำใส ถิ่นฐานไกลเมืองพิน หินสามก้อนล้ำค่า วัฒนธรรมกูไท</p>
20. การท่องเที่ยวโดยชุมชนชุมชนโคกโก่ง จังหวัดกาฬสินธุ์	<ul style="list-style-type: none"> - วิถีวัฒนธรรมชาติพันธุ์กูไท - ศูนย์ต้อนรับนักท่องเที่ยว - น้ำตก - วิถีชุมชน ความสามัคคี 	<p>ชุมชนท่องเที่ยววิถีกูไทและการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ</p>	<p>ชุมชนท่องเที่ยววิถีกูไทและการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ</p>

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนความท้าทายใหม่ของการจัดการท่องเที่ยว สู่ความยั่งยืน

แนวคิดที่ว่าชุมชนไม่สามารถอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยวต่อไปได้ท่ามกลางของการเปลี่ยนแปลงของสังคมในระบบโลกาภิวัตน์ การเผชิญหน้าของชุมชนต่อโลกภายนอกย่อมมิใช่เป็นเรื่องง่ายถ้าชุมชนเองไม่มี “ทุนทางสังคม วัฒนธรรม และฐานการผลิต” ที่เข้มแข็งพอ (Responsible Ecological Social Tour-REST, 2546) ดังเช่นสังคมไทยที่ส่วนมากจะพึ่งพาการดำเนินของรัฐเป็นหลัก ชุมชนหรือประชาชนในชุมชนเป็นเพียงผู้ตามหรือผู้ทำตามแผนของภาครัฐที่วางเอาไว้ ประกอบกับกระแสของคนในสังคมที่เกิดการตื่นตัวเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความเป็นประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนจึงได้มีการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นและร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาด้วยตนเอง เปลี่ยนชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้นำและรัฐเป็นผู้ตอบสนองความต้องการของชุมชน อันจะทำให้รัฐสามารถตอบสนองความต้องการได้ตรงกับความต้องการและความคาดหวังของชุมชนเป็นหลัก

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ “ประสบการณ์ที่ผ่านมา” เมื่อวิเคราะห์แล้วจะพบว่าบทเรียนของการพัฒนาการท่องเที่ยวของโลกหรือของประเทศไทยเองนับตั้งแต่เริ่มเข้าสู่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวกว่า 50 ปีที่ผ่านมา ชุมชนผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่น เจ้าของทรัพยากรทางการท่องเที่ยว ผู้ให้การต้อนรับนักท่องเที่ยวเป็นผู้มีบทบาทอย่างมากในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว แต่คนในชุมชนกลับได้รับผลประโยชน์ตอบแทนน้อยมากหรือไม่ได้ประโยชน์เลย แต่กลับเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการพัฒนาการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นการส่งผลกระทบต่อในด้านสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการท่องเที่ยวโดยชุมชน ไม่ได้เกิดจากการตอบคำถามที่ว่า “ชุมชนจะได้รับผลประโยชน์อย่างไรจากการท่องเที่ยว” แต่น่าจะเป็นการสร้างโจทย์ใหม่ที่ว่า “การท่องเที่ยวจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนได้อย่างไร” การท่องเที่ยวโดยชุมชน ไม่เพียงแค่ว่า “ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว” ซึ่งเมื่อถูกผลิตแล้วจะหมุนไปตามกลไกตลาดและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว หากแต่การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการพัฒนาชุมชนหรือการค้าพลังชุมชนเพื่อนำการท่องเที่ยวไปเป็นเครื่องมือของการสร้างความเข้มแข็งให้องค์กรชุมชนอันเกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเป็นหลัก

ดังนั้นในทัศนะของผู้เขียนมองว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเพียงเครื่องมือหนึ่งที่ถูกคาดหวังจากคนในสังคมว่าจะเป็นเครื่องมือของการพัฒนาการท่องเที่ยวในปัจจุบัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน และเป็นสิ่งที่จะช่วยในการพัฒนาสังคมและคน

ในสังคม โดยการดำเนินงานการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างเป็นระบบ แต่อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวโดยชุมชนก็ไม่ใช่เป็นคำตอบสุดท้ายหรือเป็นสูตรสำเร็จของการพัฒนาชุมชน หรือการแก้ไขปัญหาของชุมชนหรือการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ในทางกลับกัน อาจพบว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนอาจเป็นเครื่องมือที่ส่งผลกระทบต่อโดยตรงกับชุมชนที่ต้องการ มีการระมัดระวังในการพัฒนาอย่างมาก โดยเฉพาะกับชุมชนที่มีสภาพของชุมชนแบบ หลวมๆ หรือเป็นชุมชนที่อ่อนแอ ดังนั้น ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนจำเป็นต้อง มีการคัดเลือกชุมชนที่จะส่งเสริมโดยมองลึกลงไปที่ศักยภาพของพื้นที่และศักยภาพ ความเข้มแข็งและความพร้อมของคนในชุมชน และไม่มองข้ามความต้องการที่แท้จริง อันเกิดขึ้นจากชุมชนเป็นหลัก ไม่ใช่คนภายนอก

การท่องเที่ยวโดยชุมชนกับความร่วมมือของชุมชน

เมื่อพิจารณาจากความหมายและองค์ประกอบของการท่องเที่ยวโดยชุมชน พบว่า สิ่งสำคัญของระบบการจัดการดังกล่าวให้ความสำคัญกับชุมชน (Community) เป็นหลัก ในการพัฒนาชุมชนและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม จึงมีความ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจกับคำว่า “Community” และการวิเคราะห์สถานการณ์ ของชุมชนที่เผชิญกับการท่องเที่ยว เพื่อที่จะเป็นการเชื่อมโยงเรื่องของการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชน เมื่อเป็นฐานในการมองการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม โดยให้ความสำคัญ กับการพัฒนาสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง การท่องเที่ยว โดยชุมชนถูกคาดหวังให้เป็นเครื่องมือในการช่วยเหลือ แก้ปัญหาบางประการของสังคม และยังมีเป้าหมายในการช่วยให้ชุมชนเกิดการพัฒนาและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดังนั้น ก่อนที่จะลงมือดำเนินการด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนเราจึงควรมีการศึกษาและวิเคราะห์ “ชุมชน” ให้เกิดความเข้าใจในชุมชนหรือระบบของสังคมนั้นเป็นอย่างดีเสียก่อน ควรมี การวิเคราะห์สภาพการณ์ปัจจุบันของชุมชน ลึกไปจนถึงประวัติความเป็นมา วิวัฒนาการ ของกลุ่มคนหรือชาติพันธุ์ในชุมชนนั้นให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ โดยการวิเคราะห์นี้ควรทำ ร่วมกันกับชุมชน ให้ชุมชนเป็นผู้ค้นหาความเป็นตัวตนของตนเอง ค้นหาความต้องการ และปัญหาที่แท้จริงของชุมชน ทั้งนี้เพื่อที่จะเชื่อมโยงเรื่องของการท่องเที่ยวกับการพัฒนา ชุมชน และมองการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งการพัฒนาชุมชนมีองค์ประกอบ หลักสำคัญ 5 ด้าน คือ มิติของด้านเศรษฐกิจ มิติของสังคม มิติของการเมือง มิติของวัฒนธรรม และมิติของสิ่งแวดล้อม (REST-2546) มิติทั้ง 5 ด้านนี้เป็นสิ่งที่จะช่วยให้ชุมชนเข้าใจตนเอง มากขึ้นและช่วยให้ผู้ที่เข้าไปเยือนชุมชนหรือนักท่องเที่ยวเกิดความเข้าใจ รัก และ เคารพสิทธิของชุมชนด้วยเช่นกัน และเมื่อเรามีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ใน 5 มิติสำคัญ

แล้วนั้น จะสามารถทำให้สามารถเชื่อมโยงการพัฒนาการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนได้แบบเป็นองค์รวม เช่น มิติของเศรษฐกิจถ้ามองโดยทั่วไปก็จะพบว่าการท่องเที่ยวช่วยให้เกิดรายได้ การกระจายรายได้ แต่ถ้าเป็นการมองในลักษณะแบบองค์รวมจะพบว่ามิติของเศรษฐกิจจะมองลึกลงไปคือ อาจทำให้เกิดกองทุนในการพัฒนาชุมชน ทำให้เกิดการสร้างงานให้กับคนในชุมชนเพื่อเป็นการแก้ปัญหาการโยกย้ายถิ่นหรือการเข้ามาทำงานในเมืองใหญ่ๆ ดังเช่นที่ประเทศไทยของกำลังประสบอยู่ หรือในมิติของวัฒนธรรม โดยทั่วไปก็จะมองว่า การท่องเที่ยวก่อให้เกิดความรู้ การศึกษา การรับรู้ การถ่ายทอดวัฒนธรรม และการอนุรักษ์วัฒนธรรม แต่เมื่อวิเคราะห์ในองค์รวมแล้วมองได้ลึกลงไป คือ อาจก่อให้เกิดการเคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่าง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน คือ ระหว่างนักท่องเที่ยวและชุมชนผู้ให้การต้อนรับ หรืออาจก่อให้เกิดการเติบโตจากรากฐานทางวัฒนธรรมของตนเอง อันจะนำไปสู่การอนุรักษ์ ตระหนักถึงและวางแผนมรดกอันล้ำค่าของชุมชน

กระบวนการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

REST (2546) ซึ่งเป็นหน่วยงาน NGO ที่ทำหน้าที่ในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในหลายพื้นที่ในประเทศไทย ได้เสนอแนะแนวทางไว้ คือ มีขั้นตอนของการดำเนินการอยู่ 10 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาความเป็นไปได้ก่อนลงพื้นที่ 2) ศึกษา ร่วมกับกับชุมชนก่อนการตัดสินใจดำเนินการส่งเสริมเรื่องของการท่องเที่ยวโดยชุมชน 3) ช่วยกันกำหนดวิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยว 4) การวางแผนงานร่วมกัน 5) การบริหารจัดการองค์กร 6) การจัดทำโปรแกรมการท่องเที่ยว 7) การสื่อความหมาย 8) การทำการตลาด 9) การจัดการท่องเที่ยวนำร่อง และ 10) การติดตามประเมินผล แนวทางดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์การดำเนินงานจริงของ REST ตลอดระยะเวลา 10 ปีของการดำเนินงาน นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการทางการท่องเที่ยวหลายท่านก็ได้เสนอแนะแนวทางที่ค่อนข้างมีความสอดคล้องกันกับของ REST

ประชา อินทร์ แก้วและณัฐฉิณี ศรีวงศ์ตระกูล (2546) ซึ่งอภิรมย์ พรหมจรรยา และคณะ (2543) ได้เสนอแนะถึงการจัดระบบองค์กรเพื่อการท่องเที่ยวของชุมชน ว่าควรมีแนวทาง คือ ให้ใช้แนวทางของการจัดองค์กรที่มีอยู่แล้วของชุมชน จัดให้องค์กรเพิ่มหรือขยายขึ้นให้มีหน่วยงานด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว มีการเพิ่มบทบาทของการเข้ามามีส่วนร่วมและการดำเนินการของคนในชุมชน และควรจัดระบบหน่วยงานให้มีความครบถ้วน มีแนวทางมีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรม ซึ่งผลประโยชน์ที่กล่าวอาจไม่ใช่เพียงแค่ตัวเงินหรือรายได้ที่ได้รับจากการท่องเที่ยว แต่หมายรวมถึงผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมในการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน

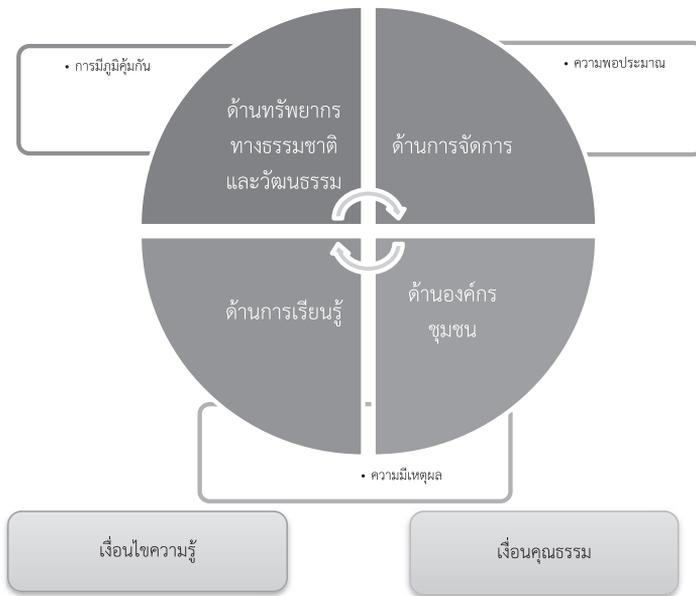
(ชาวลิต สิทธิฤทธิ, 2545) และกิจกรรมทางการท่องเที่ยวของชุมชนก็เป็นกิจกรรมที่ไม่มีการดัดแปลง เน้นการศึกษาเรียนรู้ และสิ่งจำเป็นอย่างอื่นก็คือ การติดตามและประเมินผลในการดำเนินงานทุกขั้นก็ต้องมีการดำเนินการ โดยให้ชุมชนเป็นผู้ประเมินผลตนเองด้วย

อย่างไรก็ตามถึงแม้การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะช่วยให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวและพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนในปัจจุบัน แต่ผลกระทบอันเกิดขึ้นกับชุมชนหรือประชาชนในท้องถิ่นก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังเช่นการศึกษาของ สุริย์ บุญญาบุพพงศ์ (2539) ได้เสนอผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้ชุมชนในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่าในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาการท่องเที่ยวเป็นตัวเร่งรัดให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนอย่างรวดเร็ว การพัฒนาด้านการคมนาคม การบริการสาธารณสุข และสังคมอื่นๆ ได้รับการสนับสนุนมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้สามารถรองรับกิจกรรมทางการท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม นอกจากการเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพนี้แล้ว ยังส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน และงานวิจัยที่สอดคล้องกันของชยันต์ ผลโภก (2538) ก็ได้ทำการศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชาวปกากะญอ ในกิ่งอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ คือในอดีตชาวเขากลุ่มนี้มีวิถีชีวิตการทำมาหากินโดยพึ่งพาอาศัยป่าและทรัพยากรทางธรรมชาติ การเพาะปลูกก็ทำแบบพึ่งตนเอง ใช้ภูมิปัญญาของกลุ่มคนเพื่อความอยู่รอด แต่ในระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมาเมื่อนักท่องเที่ยวเข้ามาชาวปกากะญอก็ต้องทำหน้าที่เป็นผู้ต้อนรับ มีปัจจัยภายนอกหลายประการมากระทบต่อการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิม บ้างก็ลงไปขายของ บ้างก็แสดงโชว์การแสดงของชนเผ่าให้นักท่องเที่ยวชม เมื่อมีโครงการจากภาครัฐเข้ามาก็รับเอาไว้ โดยไม่ได้คิดว่า จะเกิดผลกระทบอะไรขึ้นบ้าง ดังนั้นในการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนจึงเป็นสิ่งที่ประหลาดมาก โดยเฉพาะในพื้นที่หรือชุมชนที่มีความเข้มแข็งของชุมชนไม่เพียงพอ จากเหตุผลต่างๆ เหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะต้องพึงระวัง และคิดวางแผนให้ละเอียดถี่ถ้วนก่อนดำเนินการพัฒนา

ภาคีของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประกอบด้วย ดังนี้ ภาคีที่เป็นชุมชน ทำหน้าที่ในการตัดสินใจเริ่มต้นการพัฒนาการท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว และการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว รวมถึงร่วมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการท่องเที่ยว และทำหน้าที่ในการประเมินและติดตามผลกระทบที่เกิดจากการจัดการท่องเที่ยว ภาคีที่เป็นหน่วยงานภาครัฐ หมายถึง องค์กรภาครัฐทั้งที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการท่องเที่ยว ภาคีที่เป็นหน่วยงานภาคเอกชน ภาคีที่เป็นองค์กร NGOs และภาคีที่เป็นสถาบันการศึกษาหรือภาควิชาการ ทำหน้าที่ในการเป็นที่เล็งทางวิชาการ ช่วยในการให้คำแนะนำทางวิชาการที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน รวมถึงสนับสนุนข้อมูลสำคัญทางวิชาการ

แนวทางของความพอเพียงสู่ฐานคิดของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การจะสร้างความยั่งยืนให้กับการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของภาคอีสานไว้ให้คนรุ่นต่อไปได้นั้น ภาวการณ์ที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องมีแนวคิดสำคัญซึ่งเป็นแนวคิดของการเดินทางสายกลางตามหลักพุทธศาสนาซึ่งสอดคล้องกับหลักการของความพอเพียงตามที่รัชกาลที่ 9 ได้ทรงมอบไว้เป็นหลักคิดกับประชาชนชาวไทย จากภาพที่ 2 จะเห็นได้ว่าความพอเพียง เป็นกลไกและเครื่องมือในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ในทุกองค์ประกอบ ซึ่งโดยแต่ละองค์ประกอบอาจมีการนำแนวคิดของความพอเพียงไปประยุกต์ใช้แตกต่างกันตามความเหมาะสม ดังนี้

ภาพที่ 2 ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับแนวคิดความพอเพียง

1. ด้านทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรม หมายถึง ชุมชนต้องมีฐานทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่อุดมสมบูรณ์และมีวิธีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน และมีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ในเมืองท่องเที่ยวมักอาศัยมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อให้บรรลุผลประโยชน์และวัตถุประสงค์ เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจ

การฟื้นฟูเมืองและชนบท และความชอบธรรมของอำนาจ การท่องเที่ยวก็เป็นหนึ่งในหลายๆ ด้านที่มีการใช้ประโยชน์จากมรดกวัฒนธรรมเพื่อสร้างเศรษฐกิจที่ดี อีกทั้ง UNEP & UNWTO (2005) ได้กล่าวไว้ว่า หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน หมายถึง สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมด้านของการพัฒนาการท่องเที่ยวและสมดุลที่เหมาะสม จะต้องจัดตั้งขึ้นสามารถดำเนินไปได้ในระยะยาวเมื่อพิจารณาทุนทางการจัดการท่องเที่ยวของภาคีสานแล้วนั้นพบว่า นักท่องเที่ยวมองเห็นและรับรู้การท่องเที่ยวโดยชุมชนในทัศนะเดียวกัน คือ ความเป็นอัตลักษณ์ของคน วิถีชุมชน และอัตชาติยไม่ตรีของคน ตลอดจนประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อที่เป็นเอกลักษณ์

2. ด้านองค์กรชุมชน หมายถึง การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้น ชุมชนควรมีระบบของสังคมแบบพึ่งพาเข้าใจ ช่วยเหลือ มีปราชญ์หรือผู้รู้ที่มีทักษะและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลาย และชุมชนต้องมีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของและการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา นอกจากนี้ยังควรให้ชุมชนได้รับรู้ถึงวิธีการบริหารจัดการเพื่อที่จะสร้างความไว้วางใจ ความมุ่งมั่น และการยึดมั่นในหลักการของกฎ กติกา จากการศึกษาข้อมูลของชุมชนท่องเที่ยวภาคีสาน พบว่า มีการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบของกระบวนการกลุ่ม และมีการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวภาคีสาน และเครือข่ายระดับจังหวัดร่วมกัน โดยมีวิสัยทัศน์ของเครือข่ายร่วมกัน คือ **“ร่วมมือ ประสานการทำงาน เพื่อสร้างสรรค์และพัฒนายกระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการตลาดท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน”**

3. ด้านการจัดการ หมายถึง การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนจำเป็นต้องมีกฎ กติกา ในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวม มีการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม และมีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน นอกจากนี้ยังพบว่าการจัดการการท่องเที่ยวมักจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับการพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ การแบ่งปันความรู้ ความคิด แรงบันดาลใจ และร่วมสร้างวิสัยทัศน์ใหม่และแผนการดำเนินการใหม่ เพื่อให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง โดยชุมชนในภาคีสานมีระบบการจัดการการท่องเที่ยวในลักษณะของกลุ่ม แต่ละกลุ่มจะมีกฎ กติกาในการจัดการร่วมกัน และมีการดูแลเอื้อต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามในบางชุมชนการท่องเที่ยวอาจจะเข้ามาส่งผลกระทบต่อชุมชน จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตและกระบวนการจัดการกลุ่มบ้าง ทำให้กลุ่มท่องเที่ยวบางแห่งเลิกสัม หรือเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหารจัดการที่เปลี่ยนไป

4. **ด้านการเรียนรู้** หมายถึง ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่จะมอบให้ผู้มาเยือนควรเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ แลกเปลี่ยน สร้างความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง โดยอาศัยระบบการจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านและผู้มาเยือน ตลอดจนมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน นอกจากนี้การใช้งานเชิงพาณิชย์ของมรดกทางวัฒนธรรมในการท่องเที่ยวไม่ใช่แค่เพียงสร้างเงินทุนให้ในการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่ยังสามารถนำเงินทุนมาใช้ในการทำนุบำรุงและป้องกันมรดกทางวัฒนธรรมด้วย หากพิจารณาถึงการท่องเที่ยวโดยชุมชนในภาคอีสาน พบว่า ชุมชนมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวบนฐานอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและรากฐานของชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว อาทิ หมู่บ้านผ้าไหม การทอผ้าไหมบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ก็จะมีการจัดการเพื่อสร้างการเรียนรู้และประสบการณ์ให้กับนักท่องเที่ยวได้รู้จักความเป็นท้องถิ่นอีสาน

ความเชื่อมโยงของแนวคิดความพอเพียงกับหลักการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน หากพิจารณาจากข้อมูลของสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2557) และขององค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (2557) มี 10 ประการ คือ 1) การท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องมาจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ชุมชนได้มีกรณีพิพาทวิเคราะห์สภาพปัญหา ผลกระทบการท่องเที่ยวอย่างรอบด้านแล้ว ชุมชนร่วมตัดสินใจลงมติที่จะดำเนินการตามแนวทางที่ชุมชนเห็นสมควร 2) สมาชิกในชุมชนต้องมีส่วนร่วมทั้งการคิดร่วม วางแผนร่วม ทำกิจกรรมร่วม ติดตามประเมินผลร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกันและรับประโยชน์ร่วมกัน 3) ชุมชนต้องการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เป็นชมรม เป็นองค์กร หรือจะเป็นองค์กรชุมชนเดิมที่มีอยู่แล้วเช่นกัน องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) ก็ได้ เพื่อออกไปทำหน้าที่แทนสมาชิกทั้งหมดในระดับหนึ่ง และดำเนินการด้านการกำหนดทิศทาง นโยบาย การบริหาร การจัดการ การประสานงาน เพื่อให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นไปตามเจตนารมณ์ของสมาชิกในชุมชนที่เห็นร่วมกัน 4) รูปแบบ เนื้อหา กิจกรรม ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องคำนึงการอยู่ร่วมกันอย่างมีศักดิ์ศรี มีความเท่าเทียมกัน ความเป็นธรรม และให้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ และลดผลกระทบในเชิงลบ 5) มีกฎ กติกาที่เห็นร่วมจากชุมชน สำหรับการจัดการท่องเที่ยวที่ชัดเจน และสามารถกำกับดูแลให้เป็นไปตามกติกาที่วางไว้ 6) ชุมชนที่จัดการท่องเที่ยว สมาชิกในชุมชน ชาวบ้านทั่วไปและนักท่องเที่ยว ควรมีกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกันและกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนากระบวนการทำงานการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ถูกต้องเหมาะสม และมีความชัดเจน 7) การท่องเที่ยวโดยชุมชน จะต้องมีมาตรฐานที่มาจากข้อตกลงร่วมภายในชุมชนด้วย เช่น ความสะอาด ความปลอดภัย

การกระจายรายได้ที่เป็นธรรมของผู้ที่เกี่ยวข้อง และพิจารณาร่วมกันถึงขีดความสามารถในการรองรับ 8) รายได้ที่ได้รับจากการท่องเที่ยว มีส่วนไปสนับสนุนการพัฒนาชุมชนและรักษาสัตว์แวดล้อม 9) การท่องเที่ยวจะไม่ใช่อาชีพหลักของชุมชน และชุมชนต้องดำรงอาชีพหลักของตนเองไว้ได้ ทั้งนี้หากอาชีพของชุมชนเปลี่ยนเป็นการจัดการท่องเที่ยวจะเป็นการทำลายชีวิตและจิตวิญญาณดั้งเดิมของชุมชนอย่างชัดเจน และ 10) องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะจัดการกับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้ และพร้อมจะหยุดเมื่อเกินความสามารถในการจัดการ ซึ่งสิ่งเหล่านี้หากมองในแง่ความพร้อมของชุมชนและประสิทธิภาพในการบริหารจัดการท่องเที่ยวในมิติของชุมชนแล้ว การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเป็นไปได้ด้วยดีนั้นยังต้องพิจารณาจากมิติอื่นนอกชุมชนที่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยได้แก่ การตลาด นโยบายรัฐที่เข้ามาสนับสนุน และพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว เป็นต้น

บทสรุป

หลักการพอเพียง 3 ด้าน คือ ความพอประมาณ การมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน บนฐานหลัก 2 เงื่อนไข คือ เงื่อนไขด้านองค์ความรู้ และเงื่อนไขด้านคุณธรรม เป็นรากฐานของแนวคิดในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมสู่การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนสู่ความยั่งยืน ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนเป็นกลไกการขับเคลื่อนที่สำคัญของการนำไปสู่เป้าหมายและยั่งยืน และชุมชนได้ใช้ทรัพยากรของชุมชนเข้ามาจัดการการท่องเที่ยวและการสร้างประสบการณ์ในการเดินทางให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยือน โดยเฉพาะชุมชนที่จัดการการท่องเที่ยวในภาคอีสาน ซึ่งเป็นชุมชนที่มีอัตลักษณ์โดดเด่นด้านวัฒนธรรม และยังเป็นชุมชนท่องเที่ยวที่ไม่บอบช้ำจากการท่องเที่ยว ความเป็นวิถีที่บริสุทธิ์ของผู้คน ดังนั้นหากชุมชนไม่น้อมนำหลักการของความพอเพียงมาวางแผนการจัดการและมาสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนเอง อาจส่งผลกระทบอย่างเห็นได้ชัดกับมรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้อย่างวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคน เพราะทุน (Capital) ด้านการท่องเที่ยวนี้เป็นทุนที่มีค่ามหาศาล ที่ไม่อาจจะสร้างใหม่มาทดแทนได้ และยังเป็นทุนในการดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี ดังนั้นหากมรดกทางวัฒนธรรมไม่คงอยู่ การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะไม่ยั่งยืน

รายการอ้างอิง

- กนก บุญศักดิ์และคณะ (2559). การศึกษาพฤติกรรมและภาพลักษณ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ชี มูลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตามการรับรู้ของนักท่องเที่ยวไทย ลาวและเวียดนาม. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, กรุงเทพมหานคร.
- คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร.
- นิศา ชัชกุล. (2550). อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. พิมพ์ครั้งที่ 2. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- เนตรชนก คงทน. (2555). การสร้างและสื่อสารภาพลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอารยธรรมลุ่มน้ำที่ราบสูงโคราชเพื่อการสื่อความหมายทางการท่องเที่ยว. คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, กรุงเทพฯ.
- ณัฐินี ศรีวงศ์ตระกูล (ทองดี) และคณะ. (2559). การยกระดับขีดความสามารถทางการแข่งขันและกลไกการจัดการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ชี มูลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, กรุงเทพมหานคร.
- พจนา สวนศรี. (2556). การท่องเที่ยวโดยชุมชน...โอกาสในการเรียนรู้และแบ่งปันในอาเซียน. การสัมมนาเมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2556
- องค์การบริหารพื้นที่พิเศษเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน.(2559). แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชน พ.ศ.2559-2563. กรุงเทพมหานคร.
- Goeldner, Ritchie and McIntosh. 1998. **Tourism: Principle and Philosophies.** John Wiley & Sons Australia (Brisbane). England.
- Swarbooke.(1998). **Sustainable Tourism Management.** CABI Pub. (New York)
- สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน.(2557). **ชุมชนท่องเที่ยว.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา <http://www.cbt-i.org/?&start=0&page=1&ge=travel&categoryTravel=®ionTravel=&provinceTravel=&keyword=&search=search>. สืบค้นเมื่อ 17 กรกฎาคม 2557.
- องค์การบริหารพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) **ชุมชนท่องเที่ยว.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา <http://www.dasta.or.th/dastaarea5/th/515/517> . สืบค้นเมื่อ 17 กรกฎาคม 2557.

มติชน. (2560). แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง. (ออนไลน์) แหล่งที่มา <http://www.matichon.co.th/news/322579> สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2559.

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2560). แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.eto.kku.ac.th> สืบค้นเมื่อ 28 มิถุนายน 2560)

องค์การสหประชาชาติ. (2560). **With new Human Development award, Annan hails Thai King as example for the world.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=18625&Cr=Thai&Cr1=> สืบค้นเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2560.